

Галина Чередниченко

(Одеса)

ШВЕДСЬКА МОДЕЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ: ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА І ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Економіка України перебуває у досить складному становищі: лише почався її вихід з глибокої кризи; зростає борг держави; підвищується соціальна напруженість у зв'язку з високим рівнем бідності, майнового розшарування населення; негативним відношенням до правових змін (запроваджених і запланованих) у галузі регулювання відносин держави з платниками податків, між найманими робітниками і роботодавцями, державою і пенсіонерами тощо. Значною мірою гострі соціально-економічні проблеми в нашому суспільстві, на наш погляд, пояснюються руйнуванням системи соціального захисту населення радянського типу і не сформованістю нової системи, яка б відповідала принципам цивілізованого суспільства з соціально спрямованою ринковою економікою. У цьому контексті увагу науковців, політиків, громадськості привертають успішні, розвинуті країни, які запровадили ефективні системи соціального захисту населення, зокрема Швеція. Стосовно успіхів шведської моделі економіки у сфері створення умов для сталого підтримання високих стандартів рівня і якості життя для більшості своїх громадян написано багато робіт, однак набагато менше відомо про протиріччя, кризу і навіть (на думку деяких авторів) розпад або крах шведської моделі економіки. Тому, на наш погляд, важливо продовжити дослідження особливостей і різних етапів функціонування цієї моделі.

У роботах багатьох дослідників сучасних соціально-економічних проблем розвитку України розглядаються світові тенденції у взаємодії ринкових і державних засад регулювання економіки, специфічні умови функціонування національних економік, що спричиняють формування своєрідних моделей економіки, висловлюються пропозиції стосовно цілеспрямованого формування української моделі. Серед них слід відзначити В. Геєця, О. Головінова, І. Гришина [1], О. Длугопольського [2], Е. Лібанову, В. Міненко [3],

С. Мочерного, Ю. Ольсевича, О. Палія, М. Папієва, В. Скуратівського [4], І. Сороку, Г. Тарасенко [5], Н. Флорескула [6], В. Черняка, А. Чухно, О. Шibaєву [7]. У той же час, на наш погляд, залишається багато дискусійних і недостатньо досліджених моментів стосовно теоретичних засад і історичних меж шведської моделі економіки, доцільності використання її досвіду в умовах вітчизняної економіки.

Мета цієї статті полягає в тому, щоб на основі з'ясування теоретичних і практичних аспектів шведської моделі економіки визначити подальші перспективи функціонування цієї моделі та можливості запровадження певних її складових (зокрема, системи соціального захисту населення) в Україні.

Шведська модель відображає тісний зв'язок між економічною теорією і економічною політикою. В 20-30-х роках ХХ ст. сформувалась «шведська (стокгольмська) школа економіки», позиції якої були близькі до кейнсіанської теорії (деякі з них були визначені ще до виходу головної роботи Кейнса). Її представниками були К. Віксель, Д. Хаммаршельд, Б.-Г. Улін і Г.-К. Мюрдаль, Е. Ліндаль, В. Лундберг, Г. Кассель, Д. Давідсон. В їхніх працях досліджувались: міжчасова рівновага; ризики і невизначеність в економіці; теорія відсоткової ставки і кумулятивних процесів; взаємозв'язок секторів економіки; можливості фіскальної політики у подоланні Великої депресії; програмування і прогнозування соціально-економічних перетворень; роль суспільних цінностей в модернізації економіки; використання результатів приватного підприємництва і економічного зростання на підвищення добробуту пересічних громадян.

Шведська модель, що була побудована на теоретичних засадах шведської школи економіки, передбачала високий рівень економічної, соціальної і політичної демократії. В економічному сенсі вона представляла собою «змішану економіку» в основу якої покладено концепцію «функціонального соціалізму» шведських соціал-демократів: поєднання ринкових і державних механізмів регулювання, приватнокапіталістичних засад виробництва з високим рівнем соціалізації перерозподілу доходів через державний бюджет з

метою розвитку суспільства добробуту, соціального захисту широких верств населення. Характерна особливість зазначеної моделі – активне державне втручання в економіку в дусі кейнсіанських рекомендацій, сильна соціальна політика інституціонально-перерозподільчого типу, що спрямована на забезпечення високого рівня зайнятості населення і зменшення нерівності в доходах за рахунок перерозподілу національного доходу на користь менш забезпечених прошарків населення, які отримують трансфертні платежі. Модель заснована на високому рівні продуктивних сил і сприяє інноваційній діяльності, розвитку науки, освіти і охорони здоров'я, високому рівню зайнятості, відтворенню робочої сили на рівні вимог НТР, подоланню бідності. В моделі змішаної економіки ставка робиться на досягнення «макроконсенсусу» (між урядом й інститутами громадянського суспільства – профспілками, загальнонаціональними асоціаціями підприємців, об'єднаннями фермерів, споживачів і т.д.): на рівні суспільства у цілому забезпечується задоволення найбільш важливих потреб – освіта, охорона здоров'я, соціальне забезпечення громадян пенсійного віку. З політекономічної точки зору, в Швеції значною мірою відбувається підринок товарної природи робочої сили (концепція «декоммодифікації» робочої сили), влади капіталу над найманою працею, як наслідок практики соціалізації споживання, компенсаційних виплат у зв'язку з хворобою і безробіттям, забезпечення зайнятості і певного гарантованого рівня доходів [1, № 11, с.86-88].

Слід відзначити, що питання про сутність і перспективи розвитку змішаної економіки трактується різними авторами неоднозначно. Найчастіше у науковій і учбовій літературі під цим поняттям розуміють сучасну економіку розвинутих країн із стійким і ефективним сполученням приватного і державного секторів, ринкового і державного механізмів регулювання економічних процесів [8]. Часто мова йде про своєрідний «третій шлях» розвитку суспільства, на якому економіка вбирає в себе усе найкраще з капіталістичної і соціалістичної систем. Однак, на думку Г. Тарасенко і О. Головінова, поняття «змішана економіка» більш широке: «...змішаною

економікою слід вважати усіяку економічну структуру суспільства, в якій присутніми є різні відносини і форми власності, різні форми організації продуктивних сил, багатоманітні організаційно-економічні відносини, різні організаційні форми суб'єктів господарювання, неоднакові методи управління тощо. Тому ...не тільки сучасну економіку розвинутих капіталістичних країн слід вважати змішаною (а не ринковою – так званого чистого ринку не існує) а й перехідну економіку, оскільки саме тут присутні не тільки неоднакові, а й протилежні за змістом і формою економічні відносини. Принаймні, будь-яку сучасну економіку слід вважати неоднорідною» [5, с. 115].

З нашої точки зору, хоча поняття «змішана економіка» і «перехідна економіка» відображають сполучення неоднорідних і навіть протилежних економічних відносин і регуляторів, їх не слід ототожнювати, тому що перехідна економіка завжди передбачає певний вектор переходу від одних економічних відносин і форм господарювання до інших, і її «перехідність» завершується при формуванні цілісної нової економічної системи. Поняття «змішана економіка», як правило, не вживається у сенсі переходу до соціалістичних відносин у процесі подолання капіталістичних відносин. Звісно, у рамках марксистської парадигми, економіки усіх розвинутих країн можна розглядати як «перехідні» до планомірної, комуністичної економіки, однак навряд цю позицію сприйматимуть науковці і громадяни цих країн. На наш погляд, нема достатніх теоретичних підстав говорити і про «перехідність» економік цих країн до «постіндустріальної економіки», «економіки знань» тощо. Більш аргументованою нам представляється позиція російських економістів, які кваліфікують стадію розвитку цих країн як «неоіндустріальну», – розвинуті країни світу є неоіндустріальними по рівню розвитку продуктивних сил (переважання виробництва технотронних засобів виробництва) і державно-корпоративними по характеру пануючих виробничих відносин [9, с. 5].

На нашу думку, заслуговує на увагу точка зору О. Шибасевої, яка вважає, що «...система змішаної економіки відображається не як еkleктичне поєднання капіталістичних і соціалістичних форм. А як об'єктивно зумовлений та

історично закономірний етап еволюції ринкових відносин в напрямі соціалізації суспільства» [7, с. 30]. У цьому контексті ще треба дослідити економіку радянського типу та зміст перехідного періоду від неї до ринкової економіки тому, що процес двадцятирічної трансформації показав не лише певні надбання у сфері формування ринково-конкурентного механізму регулювання економіки України, соціальної і політичної демократій, а й серйозні втрати в обсягах національного виробництва, рівнях конкурентоспроможності національної економіки і індексу людського розвитку, в системі соціального захисту населення (яка, значною мірою враховувалась урядами країн з соціально орієнтованою економікою) і рівні громадської довіри до всіх органів влади та до значної кількості соціальних інституцій. З урахуванням цих обставин, ще доведеться оцінити міру наближення чи віддалення нашої економіки під час реформи до сучасної змішаної економіки чи неоіндустріальної економіки.

Деякі дослідники шведської моделі, відзначають [1, № 10, с. 77], що надмірна функціональна соціалізація власності через одержавлення і наступний розподіл зростаючої частки національного доходу, установка шведської соціал-демократії на подальший рух у протилежному напрямі від ринку, і навіть від «змішаної економіки», до «економіки узгоджень» привели наприкінці 80-х – початку 90-х років минулого сторіччя до вимушеної ревізії її концептуально-теоретичної основи та демонстрації історично скороминущого характеру моделі. Державно-патерналістська природа шведської моделі вступила у суперечність з економічною ефективністю. Установка соціал-демократії на згортання ринкового простору фактично була замінена установкою на те, що ринок – один з багатьох інструментів регулювання. Це відобразилось у лібералізації економічної політики, її повороті до дерегулювання і приватизації. Враховуючи зазначені обставини, деякі науковці роблять висновки про розпад шведської моделі і недоцільність її використання в Росії та інших країнах, про історично скороминущий характер будь-яких конкретних форм соціалізму [1, № 11, с. 94-95]. Така позиція нам представляється спірною.

Проведене дослідження дозволяє зробити з зазначених проблем такі

висновки для України і визначити перспективи подальших досліджень:

1. Узагальнюючи підходи до трактування соціального захисту населення [1, 2, 3, 4, 6], доцільно визначити його наступним чином: соціальний захист населення у широкому сенсі – це сукупність соціально-економічних заходів, що проводяться державою і суспільством з метою створення оптимальних умов життя населення, надання соціальних благ, створення нормальних умов життя і життєдіяльності, реабілітації і адаптації людини до навколишнього світу, збереження людської і цивільної гідності, зменшення рівня невизначеності і ризиків економічної діяльності, соціальної напруги у певному суспільстві. В Україні створення такої системи, на наш погляд, передбачає завершення перехідного періоду і спрямування економічної політики до формування сучасної змішаної економіки чи неоіндустріальної економіки.

2. Незважаючи на жорстку критику, якій піддається шведська модель економіки з боку ряду економістів, – зокрема, їй ставляться у провину надмірні податки і державні видатки, підрив ефективності економіки, поширення утриманських настроїв тощо, – вона як у початковому, так і у модифікованому вигляді достатньо успішно забезпечувала вищеназвані складові соціального захисту населення. Звісно, є вагомі підстави вважати, що державне регулювання у Швеції порушило оптимальні обсяги, штучно згорнувши певною мірою ринковий простір, але це не означає, що шведська модель втратила актуальність і всі «паростки» соціалістичних форм приречені на фіаско. Еволюція ринкових відносин у напрямі соціальної орієнтованості економіки – це об'єктивний процес, але поки що складно охарактеризувати майбутнє суспільство без ризику створити утопічну теорію.

3. В умовах сучасної світової кризи уряди розвинутих країн незалежно від своїх переваг у сфері напрямів економічної теорії; консервативної, ліберальної чи соціал-демократичної моделей соціального захисту населення, використовують кейнсіанські рекомендації щодо стимулювання інвестиційного і споживацького попиту, інвестування в інфраструктурні галузі, здійснення соціальних інвестицій. Витрачаючи величезні кошти на такі заходи, уряди цих

країн розраховують на те, що їхня національна економіка вийде з кризи оновленою, модернізованою і без руйнівних соціальних конфліктів. Саме на це має бути спрямована соціально-економічна політика в Україні.

Література:

1. Гришин И. Шведская модель общественного развития: дихотомия рынок-политика // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. – № 10. – С. 76-87; № 11. – С. 86-95.
2. Длугопольський О.В. Роль інституту держави у формуванні концептуальних основ економіки добробуту: теоретико-методологічні підходи // Наукові праці Донецького нац. техн. університету. Серія: економічна. – Донецьк: ДонНТУ, 2007. – Випуск 31-1. – С. 257-264.
3. Міненко В.Л. Порівняльний аналіз світових моделей державного регулювання економіки та ринку праці // Теорія та практика державного управління. – 2009. – № 3.
4. Скуратівський В., Палій О., Лібанова Е. Соціальна політика. – К.: Вид-во УАДУ, 2003. – 265 с.
5. Тарасенко Г. Д., Головінов О. М. Змішана економіка: дещо новий підхід до визначення поняття // Наукові праці Донецького нац. техн. університету. Серія: економічна. Випуск 97. – Донецьк, ДонНТУ, 2005. – С. 115-123.
6. Флорескул Н. Система соціального захисту населення як чинник формування соціальної держави // Вісник КНТЕУ. – 2009. – № 2. – С. 34-46.
7. Шибасва О.І. Сучасні концепції змішаної економіки // Наукові праці Донецького нац. техн. університету. Серія: економічна. Випуск 38-3. – Донецьк, ДонНТУ, 2010. – С. 25-30.
8. Бузгалин А., Колганов А. Экономика: «периодическая система элементов» (к вопросу о структуризации и глобализации экономических систем) // Вопросы экономики. – 2001. – № 12. – С. 46-62.
9. Губанов С. Путь развития России: назревшее уточнение // Экономист. – 2010. – № 4. – С. 3-5.